Publikacijos

ZAPOMNIANY UTWÓR SILVESTRASA VALIŪNASA

Paweł Bukowiec

Doktorant w Katedrze Kultury Literackiej Pogranicza, Instytut Polonistyki UJ, Kraków

Valiūnas-Walenowicz, dwujęzyczny (polsko-litewski) poeta żmudzki tworzący na początku XIX stulecia, literaturoznawstwu polskiemu nie jest właściwie znany[1]. Historycy literatury litewskiej, przeciwnie, z uwagą studiowali zachowane wiersze Walenowicza, słusznie uznając go za poetę wartościowego[2]. Dorobek Valiūnasa nie jest ilościowo imponujący: jedyny współcześnie wydany zbiór tej poezji liczy nieco ponad 200 stron, podaje jednak teksty polskojęzyczne wraz z równoległym filologicznym tłumaczeniem na język litewski[3]. Od czasów pierwszego badacza tej literatury, Ludwika Adama Jucewicza, jej wewnętrzna hierarchia nie uległa zasadniczym zmianom. Już autor *Uczonych Żmudzinów* za jedyne (nie licząc niezachowanej epopei *Sobieskijada*) arcydzieło Valiūnasa uznał balladę *Biruta*. Sąd ten poparł Jucewicz nadzwyczaj przychylną opinią wybitnego polskiego poety i teoretyka literatury Kazimierza Brodzińskiego[4].

Byłoby zapewne rzeczą naturalną, gdyby historycy literatury litewskiej koncentrowali swą uwagę raczej na litewskojęzycznej części poezji Valiūnasa. W istocie jednak nigdy do takiej poznawczej nierzetelności nie doszło. Monografistka poety Regina Mikšytė równie wnikliwie czyta *Birutė*, *Pas Jo Mylistos Dionizo Poškos*, *Šlovė Bachuso*, jak i *Kontubernię płungiańsko-telszewską* lub trzy *Dumy*[5]. Jest wszakże jeden wyjątek: zapisany najprawdopodobniej przez samego Walenowicza w *Pszczółce w Baublu* Dionizego Poški *Pogrzeb Tadeusza Kościuszki*[6]. Tytuł ten

[1] Jedynym znaczącym wyjątkiem współczesnym jest artykuł Wojciecha Jerzego Podgórskiego Biruta, Valiūnas i... "Boże, coś Polskę", [w tegoż:] *Litwa-Polska XIX i XX wieku. Inspiracje literackie, kulturalne, oświatowe*, Warszawa, 1994, 5–33.

[2] Na ten temat zob. np.: Jurgis Lebedys, *Silvestras Valiūnas (1789–1831)*, [w tegoż:] *Lituanistikos baruose* 1, Vilnius, 1972.

[3] Silvestras Valiūnas, *Ant marių krašto*, par. Regina Mikšytė, Vilnius, 1976.

[4] Liudvikas Jucevičius, *Mokyti Žemaičiai*, par. Meilė Lukšienė ir Vytautas Raudeliūnas, Vilnius, 1975, 177.

[5] Regina Mikšytė, *Silvestras Valiūnas*, Vilnius, 1978.

[6] *Pogrzeb Tadeusza Kościuszki w grobach królów polskich w Krakowie. Poema hrabiego De Lagarde Messence, członka Towarzystwa Królewskiego Przyjaciół Nauk w Warszawie, Akademii Neapolitańskiej i Towarzystwa Naukowego Wolnego Miasta Krakowa, objaśnione notami historycznemi, drukowane w Munich 1819 roku, przełożone na polski język na Żmudzi 1821 r. przez T. S. W.*, [w:] *Pszczółka w Baublu*, rękopis Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, sygn. 1864, 126–135, objaśnienia 135–141.

wymieniają wprawdzie podstawowe źródła litewskie: *Aleksandrynas*[7] i wydana niedawno zbiorowa synteza historii literatury litewskiej XIX stulecia[8], zarazem jednak nie podają żadnych informacji na temat treści czy też formy tego utworu (co więcej, Girdzijauskas kilka stron dalej enumeratywnie wylicza znane dziś polskie teksty Walenowicza, o *Pogrzebie* jednak nie wspominając[9]). Jeśli dodamy, iż o poemacie tym nie ma najmniejszej nawet wzmianki w przywoływanej już **jedynej** monografii twórczości Walenowicza, że nie został on zamieszczony w **jedynym**, także już wspominanym zbiorze jego poezji, stanie się jasne, iż tytuł niniejszego doniesienia nie jest bynajmniej uroszczeniem.

Pogrzeb Kościuszki jest dokładnym tłumaczeniem francuskiego poematu Augusta de Messence księcia de Lagarde[10]. Oryginał francuski był dedykowany księciu Stanisławowi Potockiemu i zaopatrzony w przedmowę oraz 41 podanych na końcu objaśnień historycznych, z których Walenowicz odrzucił, jak można przypuszczać, te, które dotyczyły spraw dla potencjalnego czytelnika jasnych. Tłumaczenie Valiūnasa jest pierwszym, chociaż nie jedynym przekładem francuskiego poematu. Z okazji 100 rocznicy śmierci Tadeusza Kościuszki wydano bowiem w Polsce utwór księcia de Lagarde wraz z równoległym tłumaczeniem polskim pióra Zdzisława Zakrzewskiego, ale bez końcowych objaśnień[11].

Prezentowany tu czytelnikowi wiersz jest w przekonaniu autora doniesienia utworem znaczącym na tle całości dorobku Valiūnasa. Napisany ulubionym przez poetę trzynastozgłoskowcem *Pogrzeb* zawiera fragmenty niezwykle sugestywne, należące do najdojrzalszych artystycznie dokonań poety. Przede wszystkim jest to jednak fascynujący, choć skomplikowany dokument świadomości społecznej i historycznej.

Przedstawiany tekst polski jest oparty – jak już zaznaczono – na autorskim rękopisie. Przygotowując edycję, uwspółcześniono interpunkcję i ortografię, zwłaszcza w zakresie pisowni łącznej i rozdzielnej, wielkich i małych liter oraz pisowni słów obcych (*kongresu* w miejsce *kongressu* itp.). Ujednolicono częstą oboczność *ó* do *o*, przede wszystkich w końcówkach fleksyjnych, np. *królów – królow*. Walenowicz był w tej mierze niekonsekwentny i zapewne nie rozróżniał barwy obu fonemów, stosunkowo często bowiem zestawiał je w pozycjach rymowych (np. *szeregów – brzegow*, *powtórzę – może* itp.). W tej sytuacji edytor zdecydował się na konsekwentną modernizację pisowni. Z odmiennych przyczyn ujednolicono również inną, częstą przede wszystkim w nagłosie, oboczność *ś* do *s* (*święty – swięty*). Ilustruje ona wprawdzie powszechną cechę fonetyczną polszczyzny wschodniej, nigdy jednak nie kryje się za nią zróżnicowanie znaczenia. Nieco inaczej przedstawia się rzecz z równie częstymi obocznościami typu *wszystkimi – wszystkiemi – wszystkiémi*. Jak

[7] Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas. Senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos*, t. 2: *XVIII–XIX amžiai*, antrasis (fotografuotas) leidimas, Vilnius, 1990, 437.

[8] *Lietuvių literatūros istorija. XIX amžius*, sud. J. Girdzijauskas, Vilnius: LLTI, 2001, 305.

[9] *Ibidem*, 313.

[10] August de Messence comte de Lagarde, *Les obsèques de Kosciuszko aux tombeaux des rois de Pologne à Cracovie. Poème suivi de notes historiques*, Munich, 1819 (tłumaczenie na język niemiecki ukazało się także w Monachium w roku 1825).

[11] *Pogrzeb Kościuszki w grobach królów polskich w Krakowie*, poemat hr. de Lagarde, Messence, po raz pierwszy wydany w r. 1819 w Monachium. W wierszu polskim przełożył i wraz z tekstem francuskim i ryciną podał ks. Zdzisław Zakrzewski, wydanie ku uczczeniu stuletniej rocznicy zgonu Kościuszki, Poznań, 1917.

wykazuje analiza rymów, autor tekstu konsekwentnie rozróżniał w wymowie oboczności pierwszą i drugą, rymował bowiem na przykład *tkliwym – nieszczęśliwym* i *ziemi – szczytnemi*. Nie rozróżniał natomiast fonetycznie oboczności drugiej i trzeciej, rymując np. *zapałem – całém*. Stało się to podstawą do nieuwzględniania w edycji tzw. *e* pochylonego (*é*). Z przyczyn metrycznych wprowadzono archaiczne formy typu *genijusz*, *Francyja* w miejsce znajdujących się w podstawie edytorskiej wyrazów *geniusz*, *Francya*, bez wątpienia bowiem były one przez autora realizowane właśnie jako trzysylabowe. W nielicznych przypadkach edytor wprowadził poprawki tekstu w sposób oczywisty zepsutego (np. *niech* w wersie dwunastosylabowym zmieniono na znane Walenowiczowi *niechaj*). Objaśnienia Walenowicza do *Pogrzebu* są w tekście wiersza zaznaczone kolejną liczbą arabską ujętą w nawias i podane w tekście głównym na końcu wiersza, zaś noty edytora – oznaczone liczbami rzymskimi – ujęto w formie przypisów na dole każdej strony. W trzech przypadkach nie udało się odczytać pojedynczych wyrazów w końcowych objaśnieniach. Miejsca te zaznaczono informacją *wyraz nieczytelny* podaną w nawiasach kwadratowych. Wszelkie podkreślenia w tekście wiersza pochodzą od Valiūnasa.